

Asia Kirjallinen asiantuntijalausunto maa- ja metsätalousvaliokunnalle asiaan VNS 3/2020 vp valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa

Asiantuntijalausunnon esittäjä tutkijatohtori Teea Kortetmäki

Tausta

Kestävän kehityksen edistäminen Agenda2030-tavoitteiden kautta läpäisee julkishallinnon kaikki sektorit. Valtioneuvoston selonteko esittelee Agenda2030-tavoitteiden osalta Suomen nykytilan, tavoitteet ja hallituksen toimet niiden saavuttamiseksi, globaalivastuun kysymykset, sekä seuranta- ja arviointimekanismit kestävän kehityksen toimeenpanolle Suomessa. Tässä lausunnossa käydään läpi selonteon sisältöä ja siinä esitetyjä tavoitteita ja toimenpiteitä kahdesta näkökulmasta. Ensimmäinen fokus on oikeudenmukaisuus sisältäen oikeudenmukaisen ja kestävän siirtymän näkökulman. Toinen fokus on ruokaturva ja ruokajärjestelmä (Tavoite 2).

Lausunto

Oikeudenmukaisuus on keskeinen vaatimus vaikuttavalle, sosiaalisesti hyväksyttävälle ja legitiimille kestävän kehityksen agendan toimeenpanolle. Oikeudenmukaisen siirtymän keskustelu on noussut julkisuuteen erityisesti ilmastokontekstissa ja se koskee myös muita järjestelmätason ympäristötoimia. Tärkeää on tunnistaa, että oikeudenmukaisessa siirtymässä ei ole kyse vain jakovaikutusten lievittämisestä tai haittojen eriarvoisen jakautumisen kompensoimisesta. Siirtymässä on huomioitava lisäksi menetelmällinen oikeudenmukaisuus (yhtäläinen mahdollisuus osallistua ja tulla kuulluksi päätöksenteossa) sekä tunnustava eli sosio-kulttuurinen oikeudenmukaisuus (yhtäläinen arvostus, arvokkuus ja erilaisten elämäntapojen sekä erityistarpeiden ottaminen huomioon siirtymää koskevassa toiminnassa, viestinnässä ja keskustelussa). Oikeudenmukaisen siirtymän keskeisiä yllä kuvattuja ulottuvuuksia voidaan ajatella myös legitiimiä kestävän kehityksen toimeenpanoa ohjeistavina periaatteina.

Muutosvalmiuksien tunnistaminen, luominen ja vahvistaminen ovat keskeinen osa kestävän kehityksen agendan toimeenpanoa. Selonteko mainitsee tähän liittyen osallisuuden ja demokratian vahvistamisen sekä toimintavalmiuksien vahvistamisen kahdenvälisissä kehityshankkeissa (tavoite 13.b). Tähän näkökulmaan on syytä kiinnittää huomiota myös kotimaisessa kontekstissa, sillä muutosvalmiuksien vahvistaminen mm. koulutuksen, osallisuuden ja heikko-osaisten yleistä toimintakykyä edistävien toimenpiteiden kautta vähentää toimijoiden haavoittuvuutta yhteiskunnan muutosten ei-aiotuille haittavaikutuksille. Toiminta- ja muutosvalmiuksien vahvistaminen on myös keskeinen keino edistää kestävän kehityksen toimien yhteisvaikutuksiin pureutumista. Erityisen keskeistä muutosvalmiuksien tarkastelu on SDG-tavoitteiden 2, 3, 8, 9, 11, 12, 13 ja 17 kohdalla. Tärkeää on tunnistaa muutoksille haavoittuvia ryhmiä ja keinoja haavoittuvuuden vähentämiseksi.

Selonteon alkuosa (s.12) toteaa, että suomalaisen kulutuksen globaaleja vaikutuksia tunnetaan huonosti. Tämän tietovajeen vaikutuksia Agenda2030-tavoitteisiin 2, 13, 14, 15 ja 17 on syytä tarkastella tulevaisuudessa. Esimerkiksi reilujen arvoketjujen edistäminen (keskeistä tavoitteissa 2 ja 17) ja ympäristötavoitteiden toteutumisen seuranta edellyttää kulutuksen globaalivaikutusten tuntemista. Tähän tarvitaan lisää tutkimustietoa. Kestävän kehityksen globaalivastuun osalta myös suomalainen tiedeyhteisö (s. 57) on vahvuus: kestävän kehityksen teemoihin liittyvä tutkimus on Suomessa kansainvälisesti korkeatasoista ja hyvin verkottunutta.

Selonteko käsittelee myös demokratian vahvistamista ja osallistumiskanavien monipuolistamista. Oikeudenmukaisuuden kannalta on tärkeää selvittää, mitkä kanavat vahvistavat jo nyt aktiivisesti päätöksentekoon ja keskusteluun osallistuvien ääntä (lisäten osallistumisen mahdollisuuksien eriarvoisuutta) ja mitkä kanavat tuovat haavoittuvien ja syrjään jäävien ääntä paremmin kuuluviin.

Tavoite 2: Ruokajärjestelmän toimivuus ja kestävyys on yhteiskunnan kestävyyskulmakiviä. Suomen nykytila on kuvattu osin kapeasti, mainitsematta merkittäviä haasteita. Tavoite 2.1: Köyhyys- ja syrjäytymisriskissä elävistä ihmisistä erityisesti vakavaa aineellista puutetta kokevien ruoka- ja ravitsemusturva riippuu Suomessa merkittävästi hyväntekeväisyysruoka-avusta. Tällaisen avun saaminen ei ole perusoikeus eikä turvattu. Pandemia on lisännyt avun epävakautta. Siten ei voida sanoa, että kaikille on turvattu mahdollisuus saada turvallista ja ravinteikasta ruokaa ympäri vuoden. Tavoite 2.2: Ikäihmisillä on havaittu systemaattisia ravitsemusongelmia. Suurin osa ikäihmisistä ei saa riittävästi proteiinia (esim. Jyväkorpi 2016). Pitkäaikaishoidon asiakkaila virheravitsemus on verrattain yleistä. Tätä ei nykytilassa mainita, joskin toimissa ikäihmiset näkyvät.

Selonteko toteaa kolme ruokajärjestelmän kestävyysshaasteen kannalta olennaista haastetta: ruoankulutuksemme hiilijalanjälki on pysynyt samana; julkisten hankintojen vaikuttavuudesta ei ole määrällistä seurantatietoa; ja suomalaisen kulutuksen globaali vaikutuksia tunnetaan huonosti. Kestävää ruokajärjestelmää ja maataloutta koskevien tavoitteiden ja toimien arvioimiseksi tiedon saaminen näistä on tärkeää. Julkisiin hankintoihin on tärkeää kehittää yhteisiä kestävyys ja sen seurannan kriteereitä: ruokapalvelutoimijat ovat ilmaisseet tarvetta saada selkeä julkinen signaali ja tienviitta ruokapalveluiden muutostyölle. Tavoitteissa ja toimissa mainitaan kasviperäisten tuotteiden ja kalan osuuden lisääminen julkisissa hankinnoissa. Sen edistämiseksi on tunnistettu monia pullonkauloja, joihin puuttuminen on tärkeää tavoitteen saavuttamiseksi. Erityisesti tulee edistää julkisten ruokapalveluiden reseptiikan kehittämistä ja reseptien avointa saatavuutta, raaka-aineiden jalostusta ruokapalveluille sopivaan muotoon sekä täydennyskoulutusta.

Ruokajärjestelmän kestävyysmurros edellyttää eri tavoitteita yhteensovittavaa poikkisektoraalista politiikkaa. Nyt selonteko lähestyy asiaa maatalous- ja terveyspainotteisesti. Ruokavaliomuutosten edistäminen ja ruokatottumusten eriytymisen huomioiminen osana kestävyystyötä ja vaikuttavien toimien suunnittelua on tärkeää. Ilmastoruokaohjelman laatiminen on tärkeä poikkisektoraalinen toimi. Sen laatimisessa tulee kiinnittää huomiota osallistavuuteen ja erityisesti haavoittuvien ja helposti syrjään jäävien ryhmien tunnistamiseen. Jännitteet ruokaan liittyvien kestävyyskäsitysten ja arvojen välillä on purettava rakentavasti, jotta kestävyystyö etenee. Kansalaisten ja ruoka-alan toimijoiden sopeutumis- ja muutosvalmiuksien ja toimintaedellytyksien vahvistaminen on tärkeää reilun ruokamurroksen edistämiseksi.

Tavoite 7: JTF-rahastosta turvetta korvaavien investointien tukemiseen (s.48) käytettävä rahoitus on tärkeä instrumentti. Sen kestävyysarvioinnissa on kiinnitettävä huomiota erityisesti aluetaloudellisen monimuotoisuuden, muutosvalmiuden ja häiriönsietokyvyn tukemiseen. Näin investoinneilla on pitkällä aikavälillä positiivinen vaikutus kestävään kehitykseen.

Tavoite 8: Elinkeinoelämän rakennemuutoksessa uudelleen koulutuksen rahoittaminen (JTF-rahasto) on tärkeää myös yksilöiden muutosvalmiuksien vahvistamiseksi. Erityishuomiota JTF-rahojen käytössä onkin hyvä kiinnittää siihen, miten JTF-raha vahvistaa muutosvalmiuksia sekä muutoksen ravistelemilla toimialoilla että alueilla, joissa elinkeinorakenne nojaa ilmastoraskaaseen talouteen.

Tavoite 12: Osatavoitteen 12.6 toteutumisen osalta on huomautettava, että vaikka lainsäädäntö edellyttää tiettyjen vastuullisuuden liittyvien tietojen esittämistä, yhtiöt voivat itse valita vapaasti,

missä muodossa tiedot esitetään. Yhtiöillä on mahdollisuus esimerkiksi jättää esittämättä toiminnastaan kestävän kehityksen kannalta epäedullisemmat tiedot. Näin ollen lainsäädännön velvoite kestävyysraportointiin ei ole tiedollisen oikeudenmukaisuuden kannalta riittävä.

Tavoite 13: Kohdassa 13.3. tulisi ottaa kantaa muutosvalmiuksiin, joiden vahvistaminen eri toimijasektoreilla lisää siirtymän oikeudenmukaisuutta (vrt. 13b.) Poikkisektoraalisuus ja inklusiivisuus on tärkeää tehokkaan ja oikeudenmukaisen ilmastopolitiikan rakentamisessa. Ilmastopolitiikan pyöreä pöytä tukee näitä tavoitteita. Ilmastotavoitteet ovat kunnianhimoisia, mutta niiden realistisuus raporttiin kirjattujen toimien valossa ei ole selvää. Monet tavoitteet koskevat strategioiden, suunnitelmien ja politiikkaohjelmien laatimista. Syntyvistä strategioista ja niiden tuottamista politiikkatoimista riippuu, onko Suomella edellytyksiä saavuttaa hiilineutraalius tavoiteajassa. Tämä epävarmuus korostaa hiilineutraaliuspolun ja vuosille 2030 ja 2040 asetettavien välitavoitteiden tärkeyttä. Myös ilmastotoimien ajastusta olisi hyvä täsmentää. Selonteon toimissa maankäyttösektorin ilmasto-ohjelman valmistelu on tärkeä ja ansiokas uudistus.

Suomen aktiivinen rooli EU:n ilmastoteoissa on ”kokoaan suurempi Suomi” –ajatuksen mukaista. Päästökaupan laajennus EU:n lentoliikenteeseen on tärkeää oikeudenmukaisuudelle (toimialojen välisen taakanjaon reiluus). Pandemia on ainutlaatuinen hetki vähentää lentämistä pysyvästi. Lentoliikenteen pieni osuus globaaleista päästöistä johtuu siitä, että lentäminen on hyväosaisten etuus: n. 1 % maailman väestöstä aiheuttaa puolet lentoliikenteen päästöistä. EU-tasolla reilun siirtymän tukien käyttöä sähköperustaisen lentämisen edistämiseen voidaan harkita. Ilmastokysymysten globaalivastuun osalta Suomen roolia on kuvattu kattavasti ja maantieteellinen edustavuus on hyvä. Ilmastonäkökulman läpileikkaavuus ulkoministeriön toiminnassa on merkittävä uudistus.

Tällä hetkellä selonteko ei juuri mainitse jännitteitä ilmastotavoitteiden ja kestävän kehityksen muiden tavoitteiden välillä tai ristiriitoja, jotka kumpuavat oikeudenmukaisuuden ja kestävyden eri tulkinnoista. Jännitteiden ratkaisuun on kiinnitettävä huomiota ilmastotoimia valmisteltaessa.

Tavoite 15: Globaalivastuun ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta suomalaisen kulutuksen globaalien vaikutusten (jotka tunnetaan huonosti, kuten selonteossa s.12 todetaan) selvittäminen on erityisen tärkeää. Esimerkiksi maatalouden rehu- ja elintarviketuonnin monimuotoisuusvaikutukset vaativat selvitystä ja toimenpiteitä lajikadon uhkien pienentämiseksi. Tavoitteet 15.b ja 15.c puuttuvat nykytilanteen kuvauksesta.

Tavoite 17: Tietovaje kulutuksemme globaaleista vaikutuksista vaikeuttaa tiettyjen osatavoitteiden saavuttamista. Kestävien ja reilujen globaalien arvoketjujen edistäminen on vaikeaa ja sen vaikuttavuuden seuranta heikkoa, mikäli kulutuksemme globaalivaikutukset eivät ole hyvin selvillä.